

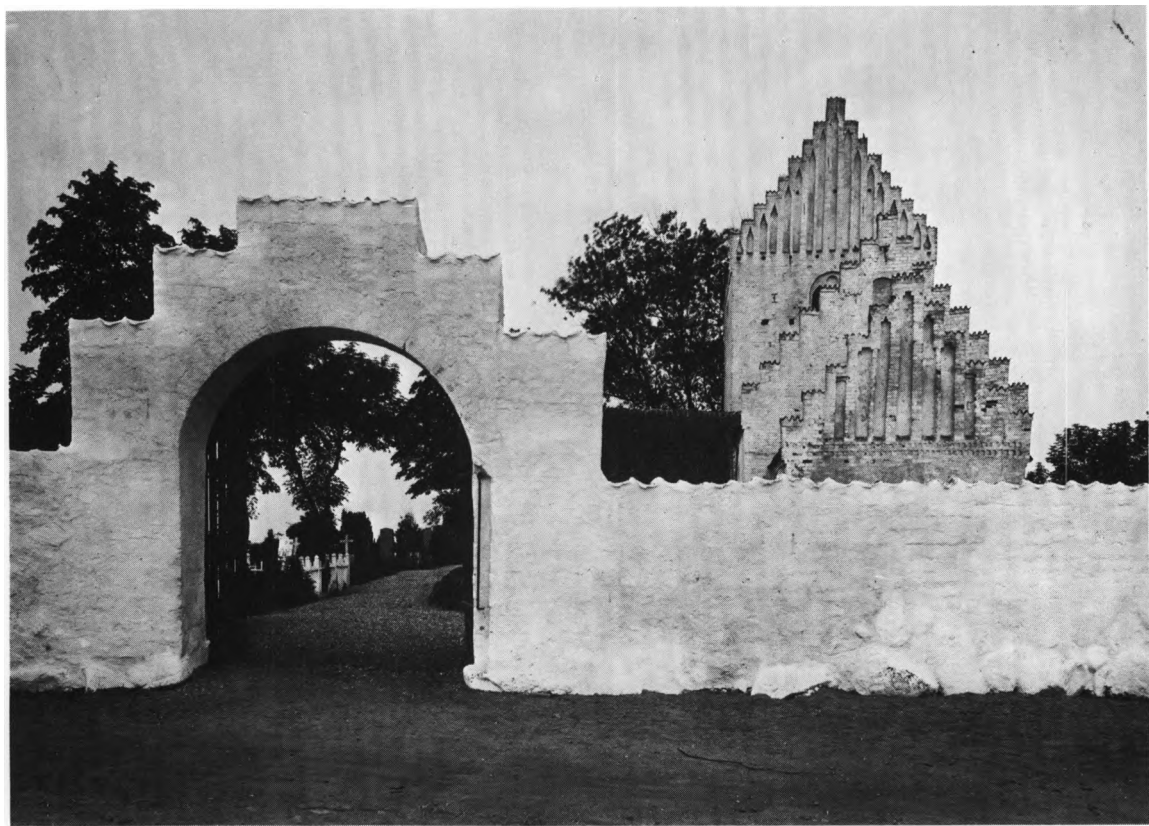

Fig. 1. Kirkegårdsportalen og kirken, set fra øst. Victor Hermansen fot. 1929. - *Churchyard gate and the church seen from the east.*

GISLINGE KIRKE

TUSE HERRED

Kirken, der betænkes i Cecilie, marsk Jens Kalvs enkes testamente 1304,¹ er i Roskildebispens jordebog ansat til 1 mk. Den har i hvert fald siden 1567 været *anneks* til Hagested (s. 525). Sognet talte dette år 26 tiendeydere;³ men først, da dr. Thomas Bartholin laug. 1667 som gave fik jus patronatus samt kirkens part af korntienden, to huse og tre stykker jord, hvoraf klokkeren nød det ene frit for at passe kirkeuret og annekspræstegården, fik kirken samme tilhørsforhold som hovedkirken.⁴ Herefter lå den som denne til Hagestedgård, indtil den overgik til selveje 28. maj 1909.

Møntfund. Ved gravning i kirken 1938 fandtes en mønt fra Christoffer II. s tid og to lybske fra 1538.⁵

Kirken ligger på flad mark i landsbyens vestre udkant. Kirkegården er udvidet mod syd, formentlig i 1800'ernes anden halvdel,⁶ og i vort århundrede er der tillagt et stort areal mod vest.

Kirkegårdens hegn og indgange. Hegnsmurene står til alle fire sider hvidkalket og afdækket af røde vingesten. Ældst og muligvis til dels middelalderlig er østsiden nord for portalen samt nordmuren indtil det gamle vesthjørne. Materialet er her store sten over markstenssyld i modsætning til de øvrige murstykker, som er af små sten i krydsskifte.⁷ - Ud for våbenhuset

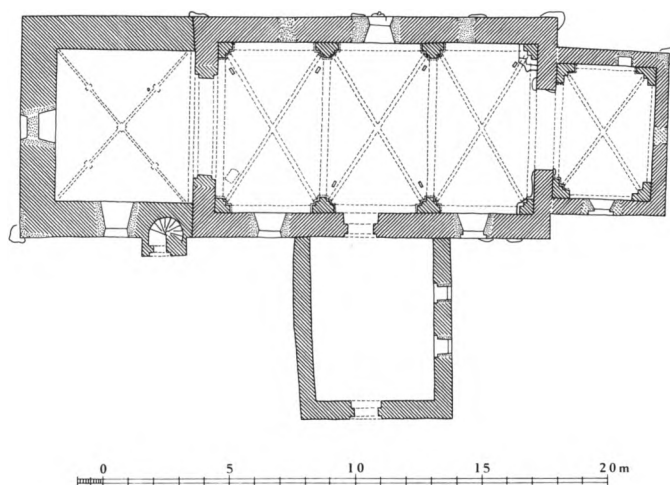

Fig. 2. Plan. 1:300. Målt af MB 1960, tegnet af Marianne Nielsen 1981. Signaturforklaring s. 9. - *Ground-plan.*
Key on page 9.

står to store kastanier, og inden for den gamle del af nordmuren er der en træ række af samme sort.

Hovedindgangen i øst er en muret, rundbuet portal med indvendig fals og teglhængte kamtakker. Den kan i sin kerne være middelalderlig, således ses udvendig i nordvangen en fals med ansats til fladbuet stik, som kan være levn af en fodgængerlåde (fig. 1). Den nuværende bueåbning og kamtaktede afslutning er antagelig etableret ved en ombygning i 1800'rne.⁸ I nordmuren er brudt en åbning til nabogården; den lukkes af tremmefløj. Endelig findes en indkørsel i sydvesthjørnet.

†*Kirkerist.* 1661-62 behøvedes fire nye jern til kirkens rist.⁹

Bygninger m.m. på kirkegården. Et nygotisk *ligkapel* er opført inden for nordøsthjørnet, formentlig i 1900'nes første årtier.¹⁰ Murværket er af gule sten i krydsskifte og står hvidt, hængt med røde vingetegl. Spidsbuede vinduer og spidsbuet spejl over den fladbuede indgangsdør; gavlene har kamtakker. Et muret, hvidkalket skur inden for nordmuren ved det gamle vesthjørne har antagelig oprindelig rummet latrin og redskabsrum. Dets funktioner er overtaget af en hvidkalket bygning, opført 1977-78 i den udvidede kirkegårds sydvestre hjørne.

Omkring kirken er et brolagt *fortov* af piksten, bortset fra en strækning langs våbenhusets østside, hvor der ligger røde sten på fladen.¹¹

Kirken består af kor og skib, antagelig opført etapevis i tidsrummet o. 1250-1350. I middelalderens seneste årtier er tilføjet et tårn og et stort våbenhus, som afløste et mindre på samme sted. Orienteringen afviger mod syd.

Bygningens to hovedafsnit er ikke samtidige. Hvor korets søndre flankemur udvendig støder op til skibets østgavl, ses at murene ikke er i forbandt, ligesom stenstørrelserne er indbyrdes afvigende.¹² Formentlig er det korte kor med dets påfaldende spinkle mure yngre end skibet. Det kan i så fald have afløst en forgænger af træ; men den nærmere sammenhæng mellem de to bygningsafsnit vil ikke kunne klarlægges uden en arkæologisk undersøgelse med afbankning af pudslag m.m. Som kirken nu fremtræder repræsenterer den en bygning, hvor gammelt og nyt brydes: Planen er i princippet romansk, bestående af to klart adskilte rum med flade trælofter, ensartet fordeling af døre og vinduer samt et kor, hvis ydermure flugter med skibets indre langvægge. Heroverfor kan opregnes en række træk, som vidner om, at den romanske tradition ikke længere var levende på opførelsestidspunktet: Materialebe-

Fig. 3. Ydre, set fra sydøst. E. Kusch fot. 1963. - *Exterior seen from the south-east.*

sparelse i form af spinkle mure, hvor lavere murhøjde (koret) gjorde det rimeligt, anbringelsen af skibets døre midt i langmurene¹³ og endelig sammenblandingen af spidse og runde buer.

Kirken er bygget af *munkesten* i regelmæssigt munkeskifte og hviler på en delvis synlig markstenssyld. Muren, der er en kassemur med udglattede og skrårskårne fuger, har udvendig stået blank, bortset fra gavlblændingens pudsede og hvidtede bund. Indvendig dækkes væggene af hvidtning. Bag våbenhusets tag er bevaret en stump af skibets gesims, bestående af tre, trinvis udkragede binderskifter. Skibets vestgavl, som nu er synlig fra tårnets mellem-

stokværk, smykkes af tre spidsbuede højblændinger, af hvilke den midterste er højest og i bunden har en rektangulær lysglug.¹⁴ Gavlen har stået med glatte kamme og tinder, af hvilke nu kun toptinden er synlig.

Syddøren er udvidet og fremtræder nu som en forhugget, rundbuet dør, der udvendig sidder i spidsbuet spejl, indvendig i en dyb, fladbuet niche. Spejlets spidsbuede stik indrammes af et prydskefte af krumme løbere, og en lignende behandling genfinder man i den tilmurede norddør. Ingen oprindelige *vinduer* benyttes længere, men omrids af tre tilmurede lysåbninger anes dog både ude og inde: Dels korets østvindue, hvis formentlig rundbuede afdæk-

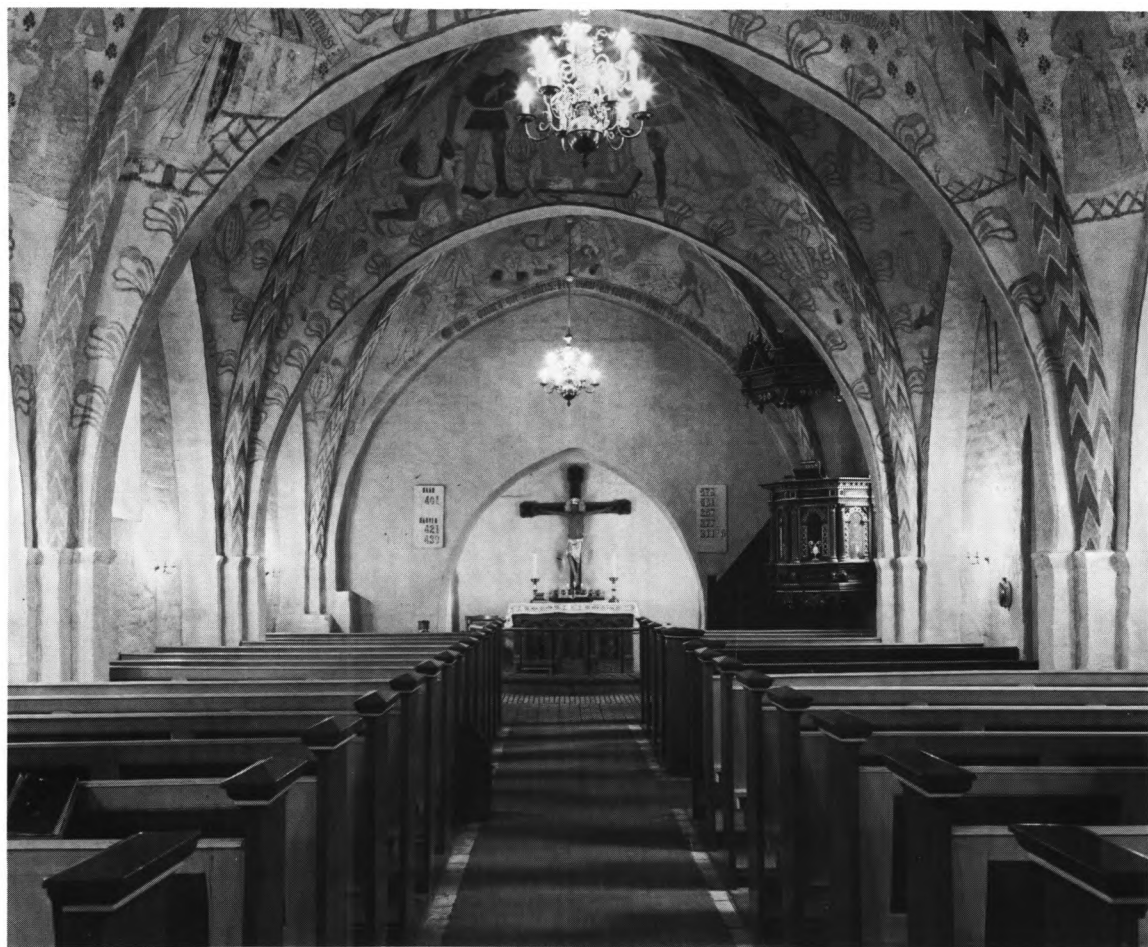

Fig. 4. Indre, set mod øst. NE fot. 1977. - *Interior to the east.*

ning er vanskelig at følge, dels skibets to nordvinduer, som synes at have prydstik omkring rundbuen.

Den spidse *korbue*, hvis proportioner harmonerer godt med det oprindelige rums ringe højde, har tilsyneladende halvandenstens stik. Både kor og skib har oprindelig haft flade lofter, hvis bjælker har efterladt sig aftryk på gavlene. En enkelt af skibets *loftsbjælker* er vistnok bevaret (sml. tagværker); den måler 17x17 cm og sømrester tyder på, at loftsbrædderne har været fæstnet til undersiden.

Skibets taggavle er bevaret, dog kan det ikke udelukkes, at triumfgavlen er fonyet.¹³ Mod skibets loft springer triumfgavlen en anelse tilbage umiddelbart over loftsbjælkerne,¹⁶ og i højde med det underste lag hanebånd ses yder-

ligere tilbagerykning. Over dette afsæt har gavlen en lysglug med trappeformet afdækning. Den er ændret ved tagenes istandsættelse 1979, men var allerede i middelalderen forlængt nedadtil (sml. korets hvælvslagning).

Ændringer og tilføjelser. Den tidligste tilføjelse er formentlig et nu forsvundet våbenhus (se nedenfor); men ellers ændres den oprindelige bygning først med *hvælvslagningen* i kor og skib i løbet af 1400'ernes anden halvdel. Tilsyneladende er korhvælvet ældst. Det hviler på faldede vægpiller med simple, retkantede kragbånd, som til dels er borthugget. De spidse skjoldbuer er påbegyndt i helstens bredde, men slår i forskellig højde over til halvtstens format; ribberne er halvtstens. Såvel de kraftige vægpiller som den påtænkte dimensionering af væg-

Fig. 5. Indre, set mod vest. NE fot. 1977. - *Interior to the west.*

buerne må ses på baggrund af korets spinkle mure, som i øvrigt er blevet forhøjet ved hvælvslægningen. For flankemurene, der udvendig afsluttes med falsgesims, drejer det sig om en fire skifter. Endvidere har man formentlig opført en helt ny taggavl¹⁷ med 11 let brynde kamtakker og en blændingsdekoration, bestående af syv højblændinger over dobbelt savskifte i tagfoden. Blændingernes afdækning er trappeformet, bortset fra de to yderste, hvor man har benyttet en vandret falsning. Yderligere variation er tilvejebragt ved, at de to blændinger på hver side af midterblændingen kun adskilles af en skaktavlmuret, halvtstens pille.¹⁸

Inden hvælvslægningen i skibet har dets mure fået en kraftig *forhøjelse*, og det fremgår af hvidtning på overvæggene, at det således ænd-

rede rum i nogen tid har stået med fladt loft. Flankemurene, der nu har udvendig falsgesims, er øget med ti skifter, og begge taggavle er tilsvarende øget og forsynet med kamtakker, der kun er bevarede i øst (15 ialt). Østgavlens oprindelige lys- og lufthul,¹⁹ som var blevet blokeret ved kortagets forhøjelse, afløstes af en fladbuet, nu tilmuret åbning.

Skibets tre hvælvfag hviler på falsede vægpiller, som har skråkantede kragbånd undtagen i østhjørnerne, hvor de er borthugget. De spidse skjoldbuer er helstens ligesom gjordbuerne, der kun er meget svagt tilspidsede; halvtstensribber. I flere svikler ses små, rektangulære spygat, og i søndre svikkel af vesthvælvets vestre kappe er der en nu tilmuret, fladbuet *lem*.

Hvælvslægningen i kor og skib kan have gi-

vet anledning til ændring i belysningsforholdene. Det er således muligt, at korvinduets udvendige åbning, en falset fladbue, stammer fra senmiddelalderen. Det samme gælder muligvis de levn af et spidsbuet vindue, som iagttoges 1894 i skibets sydside mellem våbenhuset og den eksisterende lysåbning.

Tårnet, fra 1500'ernes første årtier, er opført af munkesten i munkeskifte over markstenssyld. Forbindelsen mellem skib og tårnrum tilvejebringes af en spidsbuet, dobbeltsidigt falset arkade, opmuret i den gennembrudte vestgavl. Selve tårnrummet dækkes af et samtidigt hvælv, hvilende på forlæg undtagen mod skibets gavl, hvor der er en spids halvtstens skjoldbue. De kvartstens stormstigeribber mødes i toprude, og i nordkappen ses et *klokkerebshul*?, udført med træ, men uden slidspor.²⁰ Intet oprindeligt vindue er bevaret i tårnrummet, idet såvel det eksisterende sydvindue som det blændede i vest er af nyere dato.²¹ Afdækningen er i begge tilfælde spidsbuet mod det ydre, men indvendig rund, og i den fungerende lysåbning er der sprossværk af støbejern.

Opgangen til de øvre stokværk sker gennem sydsidens trappehus, som har halvtæg. Den fladbuede, falsede underdør giver adgang til en muret spindel med loft af fladbuede binderstik. Mellemstokværkets vægge brydes mod syd, nord og vest af store, spidsbuede sparnicher, og en række åbentstående bjælkehuller viser, at man har påtænkt et gulv over hvælvet. Det nu mørke rum har oprindelig fået lys gennem et fladbuet med munkesten tilmuret vestvindue, som udvendig indrammes af en spidsbuet, falsset blænding.

Klokkestokværket har glamhuller til alle fire verdenshjørner. Mod øst, syd og vest er de udformet som to tætsiddende åbninger, der udvendig indrammes af rundbuet blænding, mens de indvendig sidder i en dyb, fladbuet niche. Selve lysåbningernes afdækning er fladbuet i syd og vest, men spidsbuet mod øst. I alle tre tilfælde kronedes dobbeltvinduet oprindeligt af en lille cirkelglug, som nu er tilmuret og udvendig kun bemærkes i øst, hvor den står som en blænding.

Det nordlige glamhul fremtræder nu også som en dobbeltåbning, men har oprindelig - formentlig med tanke på klokkernes indhejning - stået som en fladrundbuet, udvendig falsset åbning. Sekundært er åbningen underdelt med opmuring af en pille, der foroven er trinvis udkraget. Et par skifter under glamhullernes bund gennembrydes muren af store bomhuller, der i hjørnerne er skråt udadrettede. Dette arrangement, som udvendig kun er synligt på østmuren, kendes fra mange senmiddelalderlige tårne, og har været benyttet ved tilrigning af stilladser.²²

Flankemurene afsluttes af falsgesims, og de øst-vestvendte kamtakke gavle smykkes af høj blændinger, som er komponeret efter et skema, der er velkendt i Vestsjælland i 1500'ernes første årtier: stejle, trappeformede stik som afslutning på parvis sammenkoblede blændinger.²³ Østgavlen har 17 kamtakke og tilsvarende antal blændinger, mens der i vest kun er 15.

Sydsidens store *våbenhus* stammer fra middelalderens allerseneste tid og muligvis fra tiden henimod 1550. Totredjedele af vestre flankemur er af marksten og muligvis levn fra et ældre våbenhus, men herudover er materialet munkesten i munkeskifte over markstenssyld. Flankemurene har gesims, bestående af dobbelt savskifte med »tænder« som foruden peger mod nord, foroven mod syd. I modsætning til almindelig middelalderlig praksis er begge skifter let fremspringende i forhold til murflugten. Den karakteristiske, etagedelte blændingsgavl (fig. 6), hvis nærmeste parallel man finder i Grandløse,²⁴ består af syv sæt vandret falsede blændinger over gavlfodens vandrette blændingsbånd med ophøjede kors. Taggavlen afsluttes af 11 let brynede kamtakker. Den fladbuede, udvendigt falsede dør har mod det indre en retkantet niche. Østsidens to små afsprossede trævinduer er antagelig sekundære. Indvendig sidder de i en firkantet blænding, som kan være oprindelig.

† *Våbenhus*. Inden forhøjelsen af skibets mure eksisterede et våbenhus på samme sted som det nuværende. Kun således forklares, at en stump

af den oprindelige gesims undtagelsesvis blev bevaret her, hvor den sad skjult bag tilbygnings tagryg. Placeringen vest for det nuværende våbenhus' midterakse viser, at forgængeren var smallere, og det er sandsynligt, at dele af dets vestre flankemur er bevaret i den stående tilbygning.

Eftermiddelalderlige ændringer og vedligeholdelse. Tårnet har tidligere haft blytækket tag, idet »næsten hele den ene side« 1662-63 blev ombygget.⁹ Herudover synes de mere markante ændringer især gennemført for *vinduernes* vedkommende. Korets sydvindue er ikke homogent. Den udvendige åbning kan som nævnt gå tilbage til middelalderen, mens de indvendige smige er yngre. Endnu 1894 lukkedes åbningen af et fladbuget, afsproset trævindue, som nu er afløst af et spidsbuget støbejernsvindue. De øvrige vinduer har alle udvendig spidsbue, indvendig rundbue og lukkes af spidsbuget støbejernsramme med stavværkslignende sprosser. De er dog ikke ganske ens og næppe heller samtidige. Således har skibets sydvindue, øst for våbenhuset, udvendig fals. Formentlig er de indsat i løbet af 1800'ernes anden halvdel,²⁵ dog er tårnets sydvindue fra o. 1939 og indsat i en ældre spidsbuget blænding som erstatning for vestvinduet, der blændedes på grund af orglet.

En fragmentarisk **gulvflise*, 13,5x11,5 cm (fig. 29), fra o. 1300 er fundet ved undersøgelse i gulvet 1938 og indleveret til Holbæk Museum (mus. nr. 5.705). I det røde murstensgods, dækket af slidt brunlig, undertiden nærmest mørkegrøn glasur, er indstemplet medaljon med passerroset.

Tagværker. Både kor og skib har tagværker af eg, som bortset fra reparation og fornyelse, må betragtes som oprindelige. Korets tagværk, som har fået sydsidens spær udskiftet på nær de to vestligste, er opbygget med et lag hanebånd og udstemning til et sæt skråstivere. Ved hvælvslægningen og forhøjelsen er skråstiverne erstattet af lodrette spærstivere undtagen ved østgavlen. I skibet ses et tilsvarende forløb. Tagværket, som her har fået nogle spær udskiftet, stod oprindeligt med dobbelt lag hanebånd og dobbelt sæt skråstivere. Ved ombygningen

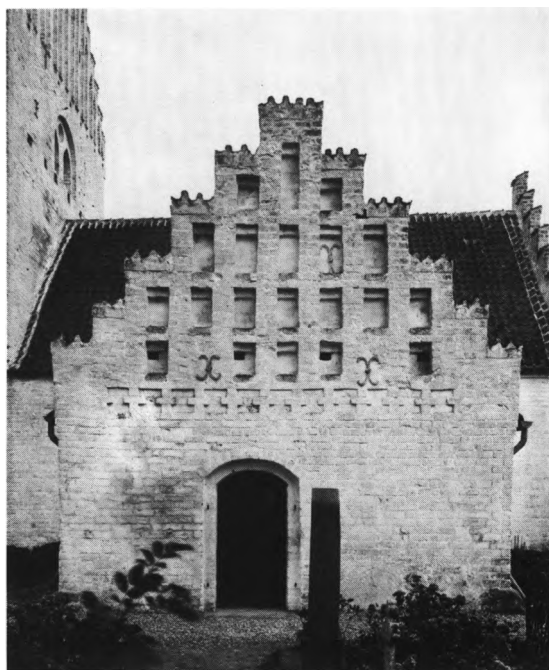

Fig. 6. Våbenhusets gavl (s. 566). Victor Hermansen fot. 1929. - Porch gable.

efter forhøjelse og hvælvslægning er en række spær genanvendt som hanebånd, de relativt spinkle skråstivere fjernet og erstattet af lodrette spærstivere, der er kæmmet ned over spærskoen. En af skibets gamle loftsbjælker er ved ombygningen genanvendt som spær (søndre spær i andet fag fra øst) og har bevaret udstemningerne til begge sæt skråstivere.

Tårnets tagværk er også af eg, mens våbenhuset har en stol af fyrretræ med dobbelt lag hanebånd.

Kirken står hvidkalket ude som inde og har tage hængt med røde vingetegl. Gulvene er overalt af gule sten og synes reguleret i nyeste tid. I koret er stenene af normalt format, men kantstillede uden fuge. I de øvrige afsnit ligger der kvadratiske fliser, som kun i midtergangen har fuge. I stolene, skibets østende og tårnrummet ligger fliserne i kvadratiske felter. Våbenhusets bjælkeloft er gråmalet.

1886²⁶ opstilledes en kakkellovn i skibets nordøstre hjørne. Den afløstes af et kaloriferanlæg, som o. 1950 erstattedes af elektrisk opvarmning.

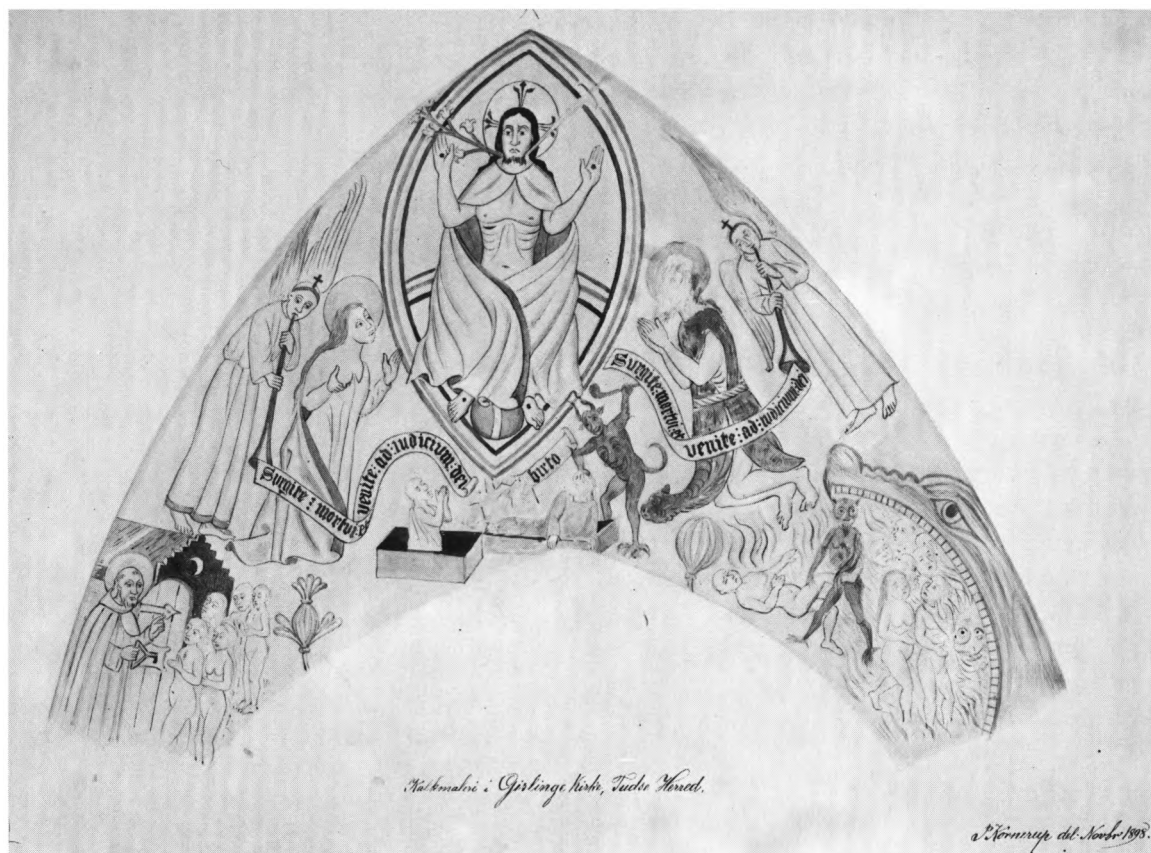

Fig. 7. Dommedag. Sengotisk kalkmaleri på østkappen i skibets østhvælv (s. 574). Farvelagt tegning af Jacob Kornerup, dateret november 1898. - *The Last Judgement. Late Gothic mural on the east cell of the nave's east vault. Colour-drawing by Jacob Kornerup, November 1898.*

KALKMALERIER

Ved reparationsarbejder i sommeren 1898 fandtes kalkmalerier på skibets hvælv. Den nærmere undersøgelse blev overdraget til Jacob Kornerup, som en måneds tid senere kunne indberette, at det var lykkedes at afdække en senmiddelalderlig cyklus, omfattende alle hvælvfag i skibet. Kornerup anbefalede restaurering, bl.a. med henvisning til maleriernes bevaringstilstand, der var så god, at det ville være muligt »med fuldkommen Sikkerhed at gjengive det hele Hvælvingsmaleri i Skibet i sin oprindelige Tilstand«.

I sommeren 1899 restaureredes hele billedsuiten inklusive ribbedekorationer og baggrundens blomsterornamentik. Et af billederne, en fremstilling af Dommedag (fig. 7,17), havde

måttet beskæres efter krav fra myndighederne, »da det på Grund af Raaheden i Fremstillingen og navnlig paa Grund af dets udprægede papistiske Indhold, efter Ministeriets Formening ikke bør findes i nogen evangelisk-luthersk Kirke«.²⁷

Allerede en snes år efter Kornerups restaurering var malerierne så tilsodede, at en genrestaurering måtte anses for højst påkrævet. Bestræbelserne forblev imidlertid resultatløse, indtil installeringen af tilfredsstillende opvarmingsforhold banede vejen for en istandsættelse, som gennemførtes 1951 under ledelse af Egmont Lind. Arbejdet bestod i afrensning af sodlag samt fjernelse af Kornerups tilmalinger, bl.a. i forbindelse med dommedagsbilledet, hvis oprindelige komposition fremdroges.

O. 1500 er skibets tre hvælvfag udsmykket

med billeder fra Jesu lidelseshistorie (fig. 8). *Skibets vesthvælv* omfatter fire episoder fra Fodtvætningen til Judaskysset. Undtagelsesvis rummer sviklerne i dette fag desuden billeder af kvindelige helgener, ledsaget af minuskelskriftbånd.

Sydkappen: Fodtvætningen. De 12 apostle sidder eller står i en kreds, alle med ansigtet vendt mod den knælende Kristus, der vasker Peters fødder. - I kappens østre svikkel en kronet jomfruhelgeninde med sværd og bogtaske, formentlig den lærde kongedatter, Katarina af Aleksandria. På skriftbåndet er nu kun bevaret det første bogstav: »S[ancta]«. Vestre svikkels helgeninde er uidentificeret, idet hverken navn eller attribut er bevaret. Hun er kappeklædt og bærer den gifte kvindes hovedlin. På skriftbåndet læses: »Sancta

Vestkappen: Nadveren (fig. 9). Kristus sidder frontalt midt for langbordet med Peter ved sin højre side og Johannes lænet mod brystet. De øvrige apostle på denne side af bordet holder en bog mod brystet. Billedet gengiver det

dramatiske øjeblik, da Kristus rækker brødet i form af en korsmærket oblat til den knælende forræder Judas, som er vist uden glorie. Der er gjort omhyggeligt rede for borddækningen, bestående af drikkekrus, kalke, tallerkener med tilberedte påskelam, trekantede strutter og simler; foran Kristus ses 12 korsmærkede oblater. - Søndre svikkel rummer undtagelsesvis ingen helgenfigur på grund af loftslemmen; men i nordre er et billede af den hellige Birgitta- »Sancta Birgitta« - vist siddende i en stol (fig. 12), kappeklædt og med hovedlin. Hun holder en opslået bog, formentlig hendes egne Åbenbarelsen; det kan derfor ikke udelukkes, at højre hånd oprindelig har fattet om skriveredskab.

Nordkappen: Kristus i Getsemane have (fig. 10). Kristus knæler foran smertens kalk, hvori oblat mærket med T-kors. I en skybræmme kommer Gud Fader til syne, holdende korsprydet rigsæble i venstre hånd, mens den højre er løftet i velsignelse. Bag Kristus ligger de sovende apostle, Peter, Jakob og Jo-

Fig. 8. Skematisk plan over sengotiske kalkmalerier på skibets hvælv (s. 568). 1. Fodtvætningen. 1a. S. Katarina. 1b. Uidentificeret helgeninde. 2. Nadveren. 2a. Lem til loftet. 2b. S. Birgitte. 3. Bønnen i Getsemane. 3a. S. Margrete. 3b. S. Dorotea. 4. Judaskysset. 4a. S. Gertrud. 4b. S. Apollonia. 5. Kristus for Kaifas. 6. Kristus for Pilatus. 7. Hudstrygningen. 8. Tornekroningen. 9. Kristus for Pilatus. 10. Korsegangen. 11. Korsfæstelsen og Korsrejsningen. 12. Dommedag. - *Schematic plan of the late Gothic murals on the nave vaults. 1. Christ Washing the Feet of the Disciples. 1a. St. Catherine. 1b. Unidentified female saint. 2. The Last Supper. 2a. Door to the loft. 2b. St. Bridget. 3. The Agony in the Garden. 3a. St. Margaret. 3b. St. Dorothy. 4. The Kiss of Judas. 4a. St. Gertrude. 4b. St. Apollonia. 5. Christ Before Caiaphas. 6. Christ before Pilate. 7. The Flagellation. 8. Christ Crowned with Thorns. 9. Christ before Pilate. 10. The Bearing of the Cross. 11. The Crucifixion and Christ Nailed to the Cross. 12. The Last Judgement.*

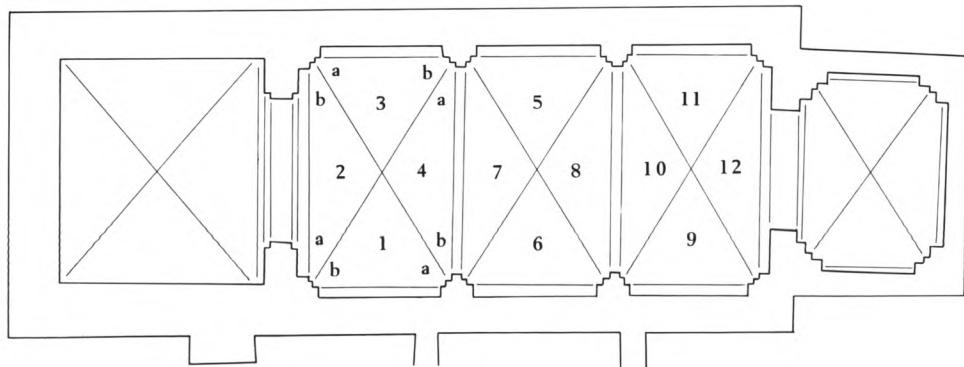

Fig. 9-11. Sengotiske kalkmalerier i skibets vesthvælv. 9. Vestkappen: Nadveren (s. 569). 10. Nordkappen: Bønnen i Getsemane (s. 569). 11. Østkappen: Judaskysset (s. 570). Egmont Lind fot. 1951. - *Late Gothic murals on the nave's west vault. 9. West cell: The Last Supper. 10. North cell: The Agony in the Garden. 11. East cell: The Kiss of Judas.*

hannes, alle med bog som attribut. Haven indhegnes af flettet risgærde. - Vestre svikkel viser »Sancta Margareta«, en kronet, kappeklædt jomfruhelgeninde. Hun holder med venstre hånd om det patriarkalkors, hvormed hun dræbte dragen, som formentlig har været malet under hendes fødder. Østre svikkel viser »Sancta Dorrethea«, en jomfru med blomsterkrans om det udslåede hår. En engel i skikkelse af en lille dreng rækker hende en kurv med blomster, og i sin venstre hånd holder hun en blomstrende rosegren, ligeledes fra paradises have.

Østkappen: Judaskysset (fig. 11). Judas - atter uden glorie - omfavner Kristus for at kysse ham, mens han i venstre hånd holder posen med de 30 sølvpenge. Bag Judas ses ypperstepræsternes harniskklædte krigere, bevæbnet

med spyd, hellebarder og stridshammer. Bag Kristus står Peter, fattende med begge hænder om det slagsværd, hvormed han netop har hugget det ene øre af Malkus, ypperstepræstens tjener. Denne ligger fortumlet på jorden, klamrende sig til staldlygten, mens blodet strømmer ud fra såret. Kristus holder hans afhuggede øre for at hele såret. - I nordre svikkel er malet »Sancta Gertrudis«, en kappeklædt, kronet jomfruhelgeninde med et lille kapel som attribut. I søndre svikkel finder man »Sancta Apollonia«, en kronet jomfruhelgeninde, der i venstre hånd holder sit attribut, tangen.

Midthvælv. Nordkappen: To skaldede sven-
de fører den bundne Kristus frem for ypperstepræsten, Kaifas (fig. 13). Sidstnævnte er fremstillet som ærkebiskop med mitra, pallium og korsbroderede sko. Han troner på et kunst-

Fig. 12-13. Sengotiske kalkmalerier. 12. På skibets vesthvælv, vestkappens nordre svikkel: S. Birgitte (s. 569). 13. På skibets midthvælv, nordkappen: Kristus for Kaifas (s. 570). Egmont Lind fot. 1951. - *Late Gothic murals. 12. On the nave's west vault, the west cell's north spandrel: St. Bridget. 13. On the nave's middle vault, the north cell: Christ Before Caiaphas.*

færdigt højsæde med baldakinformat afslutning; i bænkenes kortsider en jernbeslået læge til et gemme.

Sydskappen: Kristus føres for Pilatus af to krigere. Kompositionen er opbygget analogt med den foregående forhørscene, ligesom Pilati tronstol er nært beslægtet med ypperstepræstens. Landshøvdingen sidder med korslagte ben, iklædt en knælang kjortel med dyb halsudskæring og bærer på hovedet en kegleformet hat med kugle foroven. Hans håndstilling illustrerer glimrende forhørslederens spørgsmål til jødernes konge.

Vestskappen: Hudstrygningen. I midten står den nøgne Kristus, bundet til martersøjlen, mens to bøddler pisker hans krop til blods med pigbesat knut og ris. To andre bøddler er gået i knæ under anstrengelserne ved at stramme det

reb, hvormed Kristi ene ben er fastgjort til søjlen. På et bånd mellem de to bøddler nord for Kristus læses »vinde nos« (straf os).

Østskappen: Tornekroningen. Kristus sidder på et højsæde, iklædt den røde kappe. Han holder i sin højre hånd en palmegren som scepter (ifølge Biblen et rør, Matt. 27, 29) og bærer på hovedet tornekronen (fig. 18b), som fire af landshøvdingens stridsmænd tvinger ned ved hjælp af to korslagte stave; en femte bøddel hamrer kronen yderligere fast ved hjælp af en nagle eller mejsel. Foran Kristus ses en knælende, skaldet vagtmand med åbentstående skjorte, som vrængende hylder »jødernes konge« (fig. 18a).

Østhvælvets sydkappe viser atter Kristus for Pilatus (fig. 14), der her bedyrer sin uskyld i domfældelsen ved at vaske sine hænder. To

Fig. 14-15. Sengotiske kalkmalerier i skibets østhvælv. 14. Sydkappen: Kristus for Pilatus (s. 572). 15. Nordkappen: Korsfæstelsen og Korsrejsningen (s. 573) Egmont Lind fot. 1951. - *Late Gothic murals on the nave's east vault. 14. South cell: Christ Before Pilate. 15. North cell: The Crucifixion and Christ Nailed to the Cross.*

krigere fører den bundne, tornekronede Kristus frem for Pilatus. Sidstnævnte troner på et højsæde af samme type som i de øvrige forhørsscener, og er ligeledes iklædt samme keglehat og kjortel. Pilatus tvætter sine hænder i et fad, der holdes af en page, mens en spydbevæbnet kriger flankerer tronen nærmest Kristus.

Vestkappen: Korsegangen (fig. 16). Den tornekronede Kristus bærer et T-kors, mens han drives frem af to køllesvingende soldater. Den pinefulde gang besværes yderligere af et sømbeblået bræt, som, ophængt i snore og fæstnet til livet, slår fødderne til blods. Kristus vender ansigtet tilbage mod Simon af Kyrene, en rejseklædt mand med stok og kurv, som soldaterne har tvunget til at hjælpe med at bære korset. I Jerusalems byport ses to glorieprydede skikkelser: Maria og muligvis Johannes.

Nordkappen: Korsfæstelsen og Korsrejsningen (fig. 15). To svende er ved at spigre Kristi hænder fast til det T-formede kors, mens en tredje ses i færd med at smede den nagle, som skal benyttes til fødderne; disse er midlertidigt snøret til korstræet med et reb, som strammes til af en fjerde. Mens soldaterne er ved at gennemføre korsfæstelsen, ses Maria i færd med at binde et klædestykke omkring sønnens lænder. Endelig viser billedet, hvorledes en bøddelsvend rejser korset ved at trække det op med et reb, slynget om en gren, der udgår fra nordøstre ribbe!

Lidelsesberetningens højdepunkt, billedet af Kristus på det oprejste kors, mangler. Da malerierne udførtes hang det træskårne krucifiks (fig. 20), muligvis flankeret af Maria og Johannes, imidlertid på triumfvæggen, og maleren

Fig. 16. Detalje af Korsegangen. Sengotisk kalkmaleri på vestkappen i skibets østhvælv (s. 573). Egmont Lind fot. 1951. - *Detail of the Bearing of the Cross. Late Gothic mural on the west cell of the nave's east vault.*

har således bevidst kalkuleret med et samspil mellem lægmandsaltrets korsfæstelsesgruppe og den malede passionscyklus.²⁸ At dette er tilfældet viser den minuskelindskrift, som er malet på triumfvæggens skjoldbue (jfr. fig. 4): »O vos omnes qvi transitis per viam attendite et videte si est dolor similis sicut dolor meus« (O, alle I som vandrer forbi ad vejen, skuer og ser, om der er en smerte som min smerte). Dette citat fra Begrædelsernes bog (1, 12) kendes fra andre Golgatha-scener²⁹ og er malet som kommentar til krucifikset, men ikke til østkappens dommedagsbillede (fig. 7).

Den kappeklædte Kristus troner på regnbuen, indrammet af mandorla, mens fødderne hviler på jordkuglen som fodskammel. Kristus løfter sine gennemborede hænder, ligesom både brystvundet og føddernes naglegab er klart angivet. Fra verdensdommerens mund udgår straffens sværd (mod syd) og nådens lilje (mod nord). Ved Kristi fødder ses Maria (nord), der fremviser det bryst sønnen har diet, samt Johannes Døberen (syd), iklædt kamelhårskjortel. De knæler i bøn for menneskeheden, der

vækkes af deres grave ved lyden af dommedagsbasuner, som blæses af to engle med korsprydede pandediademer. Fra basunmundingene udgår skriftbånd med dommedagsordene: »Surgite mortui et venite ad iudicium dei« (rejs Jer, I døde og kom til Guds dom). Teksten, der har været enslydende på begge bånd, er kun fragmentarisk bevaret i nord.³⁰

To af de tre sjæle, som rejser sig fra deres sarkofaglignende grave, er vist nøgne med hænderne løftet i bøn. En tredje er imidlertid kutteklædt og tager sig fortvivlet til hovedet. På et skriftbånd læses ordet »hirco[sus?]*«* (lidelig),³⁰³ hvorved tilkendegives, at han har forbrudt sig mod det sjette bud. En hornet djævel, som svinger med kødgaflen, griber fat i ham. Ligeledes på vej mod helvede ses en anden djævel, som slæber af sted med en nøgen kvinde. I selve det store helvedesgab trækker en tredje djævel en gruppe nøgne mænd og kvinder, bundet af kæder, lige ind i fortabelsen.

Heroverfor rummer nordre svikkel billedet af de frelste med Adam og Eva i spidsen. De

Fig. 17. Synderen. Detalje af Dommedag, sml. fig. 7 (s. 574) Sengotisk kalkmaleri på østkappen i skibets østhvælv. Egmont Lind fot. 1951. - *The Sinner. Detail of the Last Judgement (cf. fig. 7). Late Gothic mural on the east cell of the nave's east vault.*

Fig. 18a-b. Detaljer af Tornekroningen. a. Bøddel. b. Kristus. Sengotisk kalkmaleri på østkappen i skibets midthvælv (s. 572). Egmont Lind fot. 1951. — *Details of Christ Crowned with Thorns. a. Tormentor. b. Christ. Late Gothic mural on the east cell of the nave's middle vault.*

modtages foran himmerigets port af S. Peter med nøglerne.

Hovedparten af kappernes billedfremstillinger er tegnet på rudemønstret jordsmon, hvorfra udgår små bladstængler. Disse savnes dog under vesthvælvets helgeninder, der snarest synes at stå på rudemønstret flisegulv. Karakteristisk er de store kolbeformede fantasiblømster, som maleren har benyttet til at markere kappe-spidserne omkring ribbekrydset. Samme ornamentik udfylder desuden billedbaggrunde og svikler. I vesthvælvets helgenindebilleder er benyttet en særlig baggrundsmønstring i form af påstemplede »rosetter«.

Malerierne er udført på en let afkostet berapning af hvidtekalk, som på store strækninger endnu har været fugtig, da farverne påførtes. Maleren har benyttet følgende farver: mønje, lys og mørk dodenkop, lys og mørk okker, grøn, sort og grå. På grund af dekomponering

og i et vist omfang tillige misforstået restaure-ring yder den nuværende tilstand ikke udma-lingen fuld retfærdighed. Ved den seneste i-standsættelse konstateredes det således, at ma-leren har benyttet en i samtidens kalkmaleri ikke helt almindelig teknik med dobbelte farve-lag, som forøgede farvevirkningens intensitet. Således danner mønje (nu dekomponeret fra gult over brunt til sort) underlag for grønne foldestreger i klædebon, endvidere for okker i glories, dragtdetaljer og ornamentik.

Gislingemalerens værk står tilsyneladende i-soleret blandt egnens sengotiske kalkmalerier. Hans billedkompositioner såvel som de mange, til dels arkaiske dragter og våben vidner om kendskab til grafiske blade fra 1400'ernes slut-nings;³¹ men forlæggene er forenklet og tilpasset malerens karakteristiske tegnemåde. Det er en udpræget lineær stil, som monotont gentager de samme formler, specielt i tegningen af øjne-

Fig. 19. Detalje af kirkens oprindelige korbuekrucifiks, nu alterprydelse, sml. fig. 20 (s. 578). Einar V. Jensen fot. 1950. - *Detail of the rood crucifix now on the altar (cf. fig. 20).*

Alterbordet, som står op ad korets østvæg, er skjult bag et træpanel. Indtil 1946 stod altret i nogen afstand fra østvæggen.

Alterbordsforside (fig. 20) og *bordplade* fra o. 1575, med yngre paneler på nord- og sydsiden. Forsiden, hvis felter rummer samtidige malerier, hører til en gruppe, der bl.a. tæller Fårevejles fra 1575, Bregninges fra 1578 og Svinninges, hvis malerier er dateret 1580,³² samt Kundbys. Materialet er fyr, målene 104x182 cm. Fire, kannelerede, toskanske pilastre deler panelet i tre arkadefelter med bueslag hvilende på fyldingspilastre. I sviklerne findes reliefskåret roset med mands- eller kvindeansigt i midten. En nøjere gennemgang af de karakteristiske hoveder lader formode, at panelerne er udført i et værksted, som har haft forskellige forlæg til rådighed og flere svende til at udføre billedskærerarbejdet. Muligvis er der tale om samme værksted, som har leveret prædikestolen i Tuse kirke (s. d.). Nord- og sydpanelerne har hver to rektangulære fyldinger og kan stamme fra nogle *†*stolestader.

I arkadefelterne er der malerier af Frelseren flankeret af de to hyppigt fremstillede dyder: Tro, med kors og kalk, og Håb, gengivet i bedestilling, begge vingede.³³ I gesimsfrisen er med gyldne versaler på blå bund malet: »fides:«, »salvator m(undi)« og »spes:«, samt efter spes »IP«. Det kan ikke afvises, at initialerne er en signatur. Bemalingen, som er den oprindelige, udført på tynd kridtgrund, rensedes, konserveredes og istandsattes 1951 af Einar V. Jensen.³⁴ De dominerende farver er zinnoberrød, blå og gul, hvortil kommer maleriernes

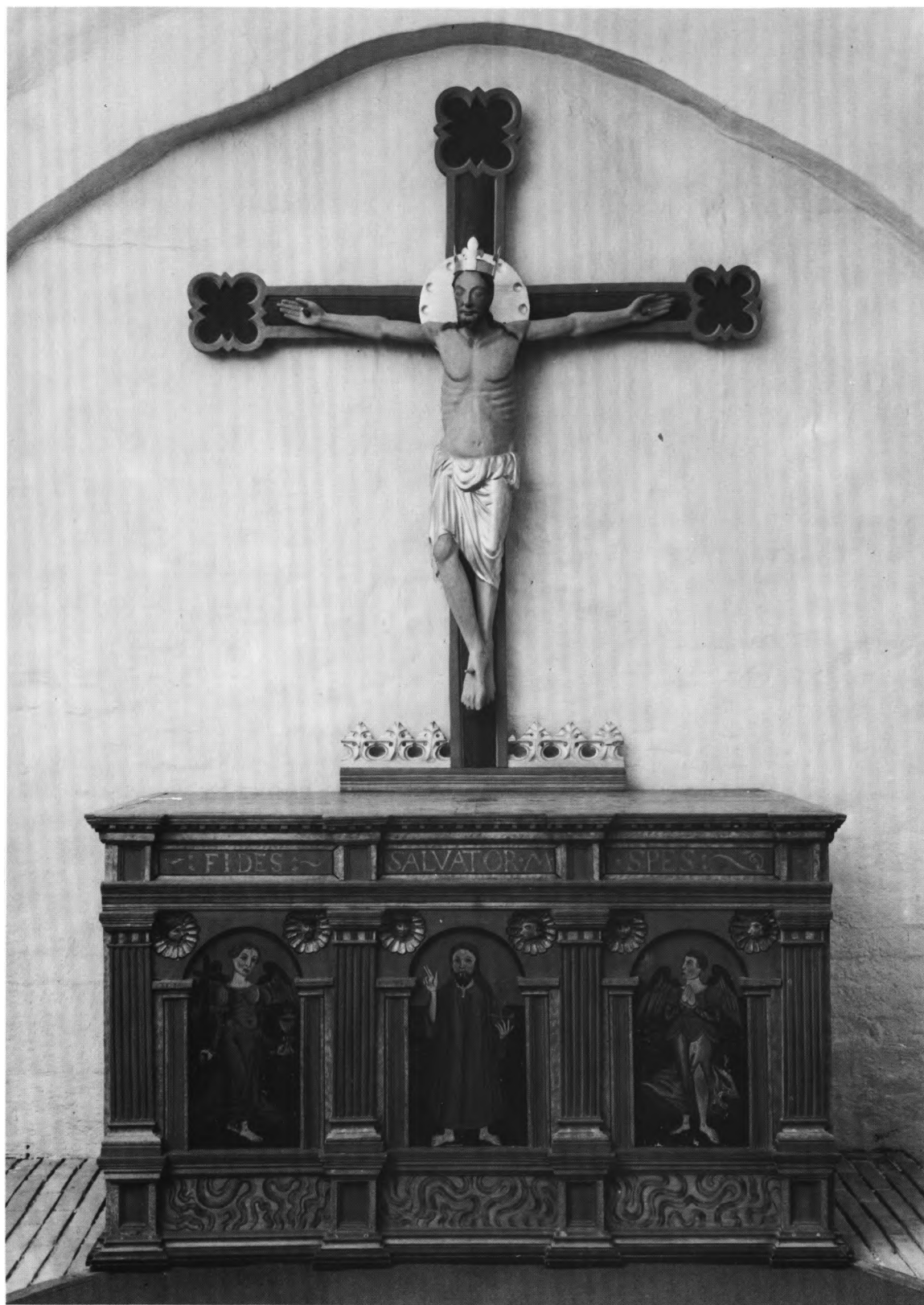
ne. Alligevel er billederne ikke uden et vist raffinement, og maleren formår at karakterisere både Frelserens tålmodige lidelser (fig. 18b) og den vrængende ondskab hos bødlerne, der med særlig forkærlighed er vist som skaldede mænd (fig. 18a).

†Kalkmalerier. Ved istandsættelsen 1951 konstateredes farvespor på triumfvæggen syd for korbuen samt på skibets nordvæg i østre hvælvfag.

INVENTAR

Oversigt. Middelalderen er vel repræsenteret i denne kirkes inventar. Blandt de ældste genstande må nævnes krucifiksfiguren, som nu står på alterbordet, og muligvis hører pengeblokken med afsavet »rygbræt« til den oprindelige opstilling i korbuen. Også alterkalken har bevaret ikke alene den romanske form, men i hvert fald knoppen har overlevet skiftende tiders »forbedringer«. Desuden haves to gotiske alterstager og en klokke støbt 1469, mens alterbordsforsiden og dåbsfadet er udført i 1500'rne, altertavle og prædikestol o. 1600 og tårnets anden klokke 1601. Fra nyere tid kan nævnes en dørfloj, stolestader og salmenummertavler.

Fig. 20. Alterparti. Alterbordsforside fra o. 1575 (s. 576) med kirkens oprindelige korbuekrucifiks, der nu tjener som alterprydelse (s. 578). NE fot. 1977. - *View of the altar. Altar frontal from c. 1575 with the original rood crucifix of the church, now embellishing the altar.*

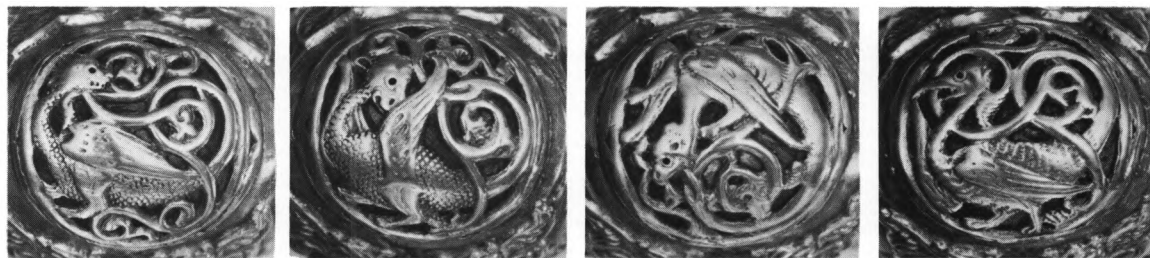

Fig. 21. Medaljoner på alterkalkens romanske knop, sml. fig. 22 (s. 579). NE fot. 1982. - *Medallions on the altar chalice's Romanesque knot (cf. fig. 22).*

grønne baggrund. Postamentet har fået en marmorlignende bemaling (masurodring) svarende til bordpladens oprindelige; denne er ind delt i to felter kantet af rødlig ramme med sorte konturstriber. På pladens bageste del danner farven i søndre side spor som efter en ældre altertavle. Tilsvarende bemaling findes på alterbordspladen i den nærliggende Kundby samt i Drøsselbjerg (Løve hrd.) og vides at have eksisteret i Allindemagle, de to sidste antagelig en smule ældre end Gislinges.³⁵ Sidepanelerne står afrenset; inden restaureringen 1951 var de egetræsmaledede.

Som *alterprydelse* tjener kirkens oprindelige *korbuekrucifiks* (fig. 20), fra o. 1250, på yngre korstræ. Det blev 1949 opstillet på alterbordet efter en grundig istandsættelse og nymaling. Ved denne lejlighed fandtes på bagsiden af korstræet et lille forstærkningskors af asketræ, hvorpå der med blyant var skrevet: »Udført af Hjulmager Hans Kristian Petersen 1899«. Dengang foretoges utvivlsomt en gennemgribende istandsættelse både af træværk og maling, hvorfor adskillige oprindelige detaljer ikke lader sig efterspore i dag.³⁶

Den ca. 130 cm høje figur hænger nu i strakte, vandrette arme, der er flade bagpå. Hovedet, med krone af fyr (antagelig fra 1899), holdes løftet.³⁷ Håret er strøget om bag ørerne og falder samlet ned over skuldre og ryg. Lille overskæg og kort, kløftet kindskæg med små indsnit (fig. 19). Øjnene har antagelig været åbne oprindelig.³⁶ Ribbenene er tydeligere markeret end på de øvrige figurer i den gruppe, krucifikset er stærkt beslægtet med, hvortil bl.a. hører Søstrup (s. 174 med fig. 15), Sørslev

(Skippinge hrd.), Vallensved og Ølsted.³⁸ Det knælange lændeklæde dækker venstre knæ helt og kun delvis højre, fordi dette er drejet ud mod siden. De lange fødder er overlagte med højre øverst. Bagpå er figuren stærkt hulet, og også benenes bagside er udhulet.³⁹

Korstræet er hvælvet på midten og har glat ramme langs kanten, undtagen bag figuren, hvor træet er utildannet. Den lodrette korsarm er savet af i begge ender og har nu fornyet firpafelt foroven. I korsskæringen glorieskive med ædelstensfordybninger langs kanten.

Stafferingen fra 1949 ved Einar V. Jensen er udført med ægtempera. Figuren har hudfarve, hår og skæg er brunt, krone, lændeklæde og nagler forgyldt. Korstræet har grøn midtstamme, korsarmsenderne blå bund og zinnober kanter. Af gamle farver fandtes kun lidt brunlig farve på korstræet og rødt, formentlig brugt som underlag for forgyldning på lændeklædet over små rester af kridtgrund.

Krucifikset er opstillet på en 83 cm lang planke med korsblomster på oversiden. Planken kunne tænkes at være en del af en *†korbuebjælke*, men det forhold, at dens høvlprofiler svarer til alterbordsforsidens, indicerer, at der er tale om en yngre bjælke, f.eks. overliggeren fra et efterreformatorisk *†korgitter*, kendt bl.a. fra Esbønderup og Kirke Stillinge.⁴⁰ Imidlertid bekræfter skjoldbuens kalkmalede indskrift, at krucifikset oprindelig har haft sin plads ved triumfvæggen (jfr. afsnittet om kalkmalerier). De nærmere omstændigheder kendes ikke, men der er grund til at henlede opmærksomheden på den i skibet stående pengeblok, hvis afsavede »rygbræt« antyder den mulighed, at

blokken har været opstillet i korbuen under krucifikset, et forhold som kendes fra adskillige kirker på Gotland, f.eks. Stånga.⁴¹

Altartavlen, fra o. 1600, nu uden vinger og med yngre trekanttopstykke, har siden 1949 stået i ligkapellet. Opbygningen er tidens almindelige arkitektoniske med et storstykke, som tredeles af glatte søjler. Såvel postament som gesims har fremspring henholdsvis under og over søjlerne og mellem dem findes glatte, profilisteindrammede felter, dog skærer storstykkets midtfelt ud gennem gesimsen og når op til kronlistens tandsnit. Sidefelterne har arkader med glat, omløbende ramme og lille roset i bueslaget. I midtfeltet sidder guldbronzeret *krucifiks* fra 1800'ernes slutning, udført i Lauritz Rasmussens Bronzestøberi, inden for samtidig nygotisk ramme.⁴²

Stafferingen er egetræsmaling med mørk marmorering på søjlerne og forgyldning på lister og kapitæler. I postament og sidefelter indskrift med forgyldt antikva fra forrige århundrede: »Kommer hid til mig ... Matth. 11. 28«, »Jeg er opstandelsen ... Joh. 11. 25« og »Efterdi Du har seet mig ... Joh. 20.29«. I topstykkets gule strålesol er malet Jahve på hebraisk med rødt.⁴³

Altarsølv. Kalk (fig. 22), 15 cm høj. Formen er romansk, og fra denne tid stammer den gennembrudte knop, derimod må man nok antage, at såvel fod som bæger er udført 1785, det årstal, der er graveret på en af fodtungerne.⁴⁴

Den cirkulære fod har næsten lodret standkant med lille ombuk forneden og er på oversiden forsynet med 12 lidt fordybede, drevne tunger; imellem dem er der ved kanten fladt-drevne halvrossetter med bladværk. Det korte skaft har 12 kannelurer anbragt skævt for fodens tunger. Derimod er antallet af knoppens medaljoner fem. De er næsten cirkulære, gennembrudte og har fremstillinger af forskellige dragelignende dyr og oprullede ranker hvorpå småblade (fig. 21). I sviklerne foroven og forneden er der drevne treblade lignende vinløv. Bægeret har halvkugleform med ny indsats. På en af fodtungerne graveret Castenskjold-våben

Fig. 22a-b. Alterkalk (s. 579). - *Altar chalice*. a. Alterkalkens romanske knop. NE fot. 1982. - *Altar chalice's Romanesque knot*. b. Helhed. NE fot. 1977. - *In its entirety*.

flankeret af initialer for C(arl) A(dolf) v(on) C(astenskjold) og årstallet 1785.

Fig. 23. Diademhoveder på prædikestolens postament, sml. fig. 24 (s. 581). NE fot. 1977. - *Masks with head-dress. Detail of pulpit (cf. fig. 24).*

Ved undersøgelse i århundredets første årti sås spor af gammel forgyldning på skaft og knop, mens forgyldningen på bladværket mellem fodtungerne snarere ansås for at være af yngre dato. Senere er kalken blevet oppudset, således at materialets oprindelige karakter er udslettet. Fodens graverede våben med årstal indikerer en forbedring, hvis omfang af ovennævnte grunde vanskeligt lader sig bestemme, men med føje kan antages at have bestået i en fuldstændig renovering, dog udført i nøje overensstemmelse med fodens oprindelige udseende.⁴⁵ Endvidere må skaftet antagelig være tilføjet på et senere tidspunkt, ligesom bægeret er det, mens knoppen er den ældste og den oprindelige del af kalken.

Glat *disk*, fra o. 1750, tv. 16,5 cm, med graveret cirkelkors på fanen. Under bunden tre stempler: udslidt, rektangulært mestermærke, Københavnsmærke 1750 og guardeinmærke for Christopher Fabritius.

Oblatæske, fra 1900'rne, cylinderformet, med let hvælvet låg, hvorpå graveret latinsk kors inden for to liljegrene.

Alterstager, gotiske, 35,7 cm høje, med cylinderformet skaft, der har skaftring af spidsovalt tværsnit på midten og lille vulst ved overgangen til blødt profileret fod- og lyseskål.

Alterskranken, fra 1949, halvrund, med spinkle jernstandere og håndliste af træ, afløste en *†alter-*

skranke fra 1700'rne, med udsavede træbalustre.

Font, fra 1175-1225. Foden af rødlig og kummen af en mere grå granit hører næppe oprindelig sammen. Nuværende højde 81 cm, tv. 74 cm, af Kalundborgtype, svarende til bl.a. Udbys (s. 477, fig. 11) og som denne henført til det stenhuggerværksted, der har leveret arbejder til medlemmer af Hvideslægten, jfr. Butterup (s. 72).⁴⁶ Foden er formet som et terningkapitel med vulst ved overgangen til kummen. På dens fire sider ses et liljeornament, der findes på fontefoden i Gadstrup (DK. Kbh. Amt s. 1131 med fig. 8), hvor kummens udsmykning svarer til den nuværende fod i Butterup. Den bægerformede kumme er glat med tovsnoning langs kanten foroven. 1946 flyttedes fonten fra korbuens nordside til den nuværende plads i skibets nordøsthjørne.

Fig. 24. Prædikestol fra o. 1600 (s. 581). NE fot. 1977. - *Pulpit c. 1600.*

Dåbsfad, fra o. 1550, af messing, tv. 65,5 cm, svarende til Hagested. I bunden drevet fremstilling af Bebudelsen med slidt minuskelindskrift udenom og yderst en bort med springende hjorte forfulgt af hunde mellem egetræer. På fanen tilsvarende frise indrammet af stemplede blade og kors.

Dåbskande, 1953, af messing, under bunden stemplet: »H. Lindemann 1953«.

†*Dåbsfade og -kander*. 1842⁴⁷ omtales et »udmærket hæsligt« tinfad oven på et messingfad, antagelig det, der 1871²⁶ trængte til fornyelse, hvad der førte til anskaffelsen af et nyt, som i en indberetning fra o. 1906 nævnes sammen med en ligeledes ny messingkande og en nyere tinkande.

Prædikestol (fig. 24), o. 1600, med samtidig himmel og opgangspanel. Opbygningen er den karakteristiske for renæssancen bestående af fire fag med beslagværksprydede arkader adskilt af parvis opstillede korintiske søjler. Postament og gesims har tilsvarende fremspring, postamentets med diademhoveder (fig. 23) og i felterne derimellem indskrift med skråttillede, reliefskårne versaler: »Sermo tvvs veritas est. Ioh. 17« (Joh. 17, 17). I gesimsens frisealter tilsvarende versaler: »Verbo domini coeli firmati svnt psal. 33« (Sl. 33,6). Forneden udsavede hængestykker fra 1938 og svungen underbaldakin, som ender i nyere hængeskulptur.

Den velbevarede himmel har smalle udsavede hængestykker og under hjørnerne oprullet volut som på kurven. Gesimsfrisis glatte vinkelformede hjørnefremspring bærer småkonsoller hvorpå pyramide med månesegl. Imellem dem høje trekanttopstykker med drejede småspir på toppen og på siderne. Himlens underside har fem forskelligt formede profillisteindrammede fyldninger. - Opgangspanel, nu på tre fag, med skrå fyldninger og småkonsoller under håndlisten. Yngre trappe.

Stolen står med en staffing af Erik Peder- sen 1938 udført på grundlag af den oprindelige.⁴⁸ Farverne er brogede med en del guld på lister, beslagværk og søjlernes kannelurer. I storfelternes arkader, hvor der muligvis oprindeligt har været evangelistfremstillinger, ses

forgylt vase med broget blomsterbuket. I himlens gesimsfrise indskrift med forgylt versaler: »Evangelium om Christo er Guds Krafft som gør dem alle salige der tro paa. Rom I«. Undersidens felter er blå med gyldne stjerner, rammeværket mørkmarmorert ligesom underbaldakinen. Opgangens felter er sortede med grøngrå dekoration.

Stolen står i skibets sydøsthjørne.

Stolestader, fra 1800'ernes begyndelse, delvis fornyet 1938, med glatte gavle, som afdækkes af profilliste. Enkelte ældre ryglæn. 1843 omtales fæder i stolene.⁴⁹ 1894 var de egetræsmaled, nu er gavlene blå med lysegrå ryglæn og røde sæder. †*Stole*. 1662 nævnes provstens og kongens stol.⁹ 1925 stod der en degnestol i koret,⁵⁰ og 1844 trængte beklædningen i præstens stol til reparation.²⁶ 1812 burde der anbringes bænke til skoleungdommen i koret.⁵¹

†*Vægskab*. En niche i korets nordvæg lukkes af moderne glat låge af træ.

Pengeblok (fig. 27), middelalderlig, 60 cm høj, med skrå, jerndækket overside, hvori pengeslids. Blokkens bagside er ført op over låget og savet af i tilsyneladende tilfældig højde. Såvel dette træk som den skrå overside genfindes på de middelalderlige blokke i Tyvelse og Sneslev.⁵² I beskrivelsen af korbuekrucifikset (se alterprydelse) er den mulighed nævnt, at der kan have været tale om en opstilling i korbuen med blokken som en slags piedestal under krucifikset og således, at menigheden her kunne nedlægge deres offer til kirken, mens en anden blok ved kirkedøren brugtes til indsamling af gaver til sognets fattige.⁵³

**Pengeblok* (fig. 26), 15-1600'erne, nuværende højde 56-58 cm. Den nederste, tilspidsede del bærer præg af at have været gravet ned i gulvet; den øvre er forsynet med fem vandrette jernbånd fastgjort ved hjælp af jernnagler med store hoveder. De tre midterste er hængselbånd, der lukker for forsides låge. Jerndækket låg med pengeslids. 1894 henlagt på våbenhusets loft, hvorfra den afleveredes til Nationalmuseet (inv. nr. D3020).

Dørfløje. 1) 1700'erne, flammeret omkring yngre, kvadratisk rude. På den indvendige side

findes tre store, glatte fyldinger. Ydersiden er grøn, indersiden lysegrå. *Lås*, muligvis samtidig med flammeringen. Indgangsdør til våbenhuset.

2) O. 1850, med kvadratisk, rudestillet felt i midten og fire fyldinger udenom. Svarende til indgangsdøren i Hageded. Lysegrå. Mellem våbenhus og skib.

3) 1830 indsattes tårndøren.²⁶ Mørkegrøn og svarende til Hagededs.

Orgel, bygget 1938 af Marcussen & Søn, Åbenrå. Spillebord, vindlader, traktur, registratur og bælganlæg fornyet 1973 af Poul-Gerhard Andersen, Bagsværd. Seks stemmer, ét manual og pedal. Gitterværket i facadens midt del erstatter oprindelige attrappiber af metal. Orglet, der var et af de sidste, Marcussen & Søn byggede efter det pneumatiske system, har ved ombygningen 1973 fået fuldmekanisk funktion og sløjfevindlade. I tårnrummet. Indtil 1938 anvendtes et *†harmonium*, muligvis det »orgel« der anskaffedes 1898.²⁶

Salmenummertavler, fra 1949, blåmalede, med messingtal til at hænge på søm.

†Salmenummertavler, fra 1800'rne, som Hagededs, med kanneleret ramme og drejede knapper på de kvadratiske hjørneplader. Til skyde-

Fig. 25. Urhus i tårnet (s. 582). HS fot. 1974. - *Clockroom in the tower.*

numre. Disse var malet med mørk farve på lys bund.⁵⁴ Tre af disse tavler ligger på våbenhusloftet og mangler nu bagklædning. På ældre fotografi ses desuden glat, sortmalet tavle til at skrive med kridt på.

Lysekroner, i barokform, antagelig fra 1917, da der blev indlagt elektrisk lys i kirken.⁵⁵ Tilsvarende lampetter af messing.

Hatteknager, 1900'rne, af træ, skiftevis store og små. Lysegrå. I våbenhuset.

Tårnur, signeret og dateret med indhugget skriveskrift på øvre vandrette værkstiver: »Ingvar Hansen Ballerup Anno 1776«. Døgnværk med hagegang og timeslagværk, anbragt i hinandens forlængelse med fælles lodret taphulstiver midt i værket, hvis smedejernsstel (højde 83 cm, længde 90 cm, bredde 55 cm) er samlet med kiler. De fire hjørnestivere fortsætter ned efter som udadbøjede ben, mens de over værkrammen ender i brede spiraler. Alle vandrette stivere er profilerede ved enderne. I den søndre midterstiver ses et jernværksstempel. Begge værker har trævalser hver med to spærkegler mod hjulets egre. Kampestenslodder med jern-øskner. Parallele optræksudvekslinger med stokkedrev - som overalt i uret. Mellemhjul i gangværket. Hagen griber over fem tænder. Ca. 2 m langt jernpendul med blylinse og slidse for forbindelsen til hagevellen. Slagværksudløsning to gange for hver omdrejning ved kile på valseakslen. Konventionel tosidig slagværksmekanisme. Udvendig slagskive med svejfede egre. Seks hammerløfterstifter med ruller og blindfælg. Vindfang med profilerede blade. Træhammervelle til gammel slaghammer ved den nordre klokke. På værket en messingplade med indskrift: »I. Hansen Ballerup 1776. Rep. den 1.5.1960 Sør. Ta. Holbæk«.

I klokkestokværkets nordvestre hjørne, i urhus med klinkbygget pulntag op mod nordmuren og døre i øst og syd med gamle beslag (fig. 25). Såvel urværket som urhuset, der formodentlig er samtidigt med værket, samt hele placeringen minder meget om Hageded.

Et ældre (*†*)tårnur nævnes tidligst 1661.⁹ 1768 blev det borttaget af Carl v. Castenskjold på Hagededgaard til reparation i Ballerup. 1775

Fig. 26-27. Pengeblokke. 26. *Fra 15-1600'rne. Nu i NM2 (s. 581). LL fot. 1980. 27. Middelalderlig (s. 581). NE fot. 1977. - *Alms posts*. 26. 1500s-1600s. Now in NM2. 21. Medieval.

var det endnu ikke kommet tilbage; sagens udgang er sandsynligvis blevet leveringen af et helt nyt eller radikalt ombygget urværk, det endnu eksisterende. Det blev senest istandsat af Aa. Ingemann Sørensen, Holbæk, 1965. Måske har der i sin tid været en *skive* i kirkerummet. Der er dog ikke umiddelbart synlige spor af et sådant arrangement.

Klokker. 1) (Fig. 28) 1469, tv. 45,5 cm med minuskelindskrift i to linjer mellem rammelister: »Anno domini m cdlxix iuxta festum Gregorii ave Maria [...] nus Lavrencii custos« (det Herrens år 1469 omkring Gregors fest (12. marts) hil være Maria [...] Laurentius kirkeværge). På legemet ses et støbermærke, en krog med en tværstreg foroven, som tilskrives klokkestøberen Petrus I,⁵⁶ der muligvis har støbt klokke nr. 1 fra 1465 i Vordingborgs Vor Frue kirke og klokken fra 1467 i Dåstrup,⁵⁷ selv

om det må bemærkes, at nogle støbermærker på sidstnævnte ikke er identiske med Gislingeklokkens, hvorimod klokkens form og de store bogstaver svarer til dennes. Nyere hanke. Op-hængt i vuggebom af jern. Klokken er muligvis først kommet til kirken efter 1755, jfr. nedenfor.

2) 1601, tv. 103 cm, støbt af Borchart Gelgiesser til Hørve kirke (Ods hrd.).⁵⁸ Indskrift i tre linjer mellem rammelister og liljeornamentfriser: »Denne Klocke lod erlig och welbivrdig Mand Arild Hvidtffeldt till Odersberg Danmars(!) Rigens Kandseller och Höffvitzmand paa Draxholm støbe till Hørrufe Kierke paa Kierkens Bekostning Anno 1601. Støbt mig Borchart Gelegiesser.« På legemet sidder tre støbermærker: een medaljon med ridder knælende foran krucifiks og to med pelikan, der fodrer sine unger, ligesom på

Fig. 28. Klokke, støbt 1469 (s. 583). NE fot. 1977. - *Bell cast in 1469.*

klokke nr. 1 Jørlunde,⁵⁹ desuden Arild Hvidtfeldts våben. Profillister på slagkanten og profilerede hanke. Ophængt i vuggebom af Thubalka 1942, ved hvilken lejlighed klokken må være drejet en kvart omgang, så at våbenet nu vender ind mod en af klokkestolens stolper.

Ifølge indberetning 1755 havde kirken da kun to klokker: nr. 2 samt en mindre, skriftløs $\dagger$ klokke.

$\dagger$ Klokker. 1-2) I fortegnelsen over klokker afleveret 1528 fra kirker i Tuse herred anføres to fra Gimlinge, formentlig fejl for Gislinge.⁶⁰

3) Ovennævnte skriftløse klokke.

Klokkestol, 15-1600'rne, af eg, til tre klokker, det midterste fag nu lukket med yngre krydsbånd, men ses tidligere at have båret en klokke. Dobbelte skråstivere, hvoraf nogle fornyet.

Gravminder. 1838 blev lemmen over en begravelse under tårnet repareret, muligvis den samme, der blev sat i stand igen 1850.²⁶

To *kårder*, begge fra 1700'ernes første fjerdedel. 1) 84 cm lang, med blodrille, og sølvindlagt, blommeformet knap. 2) Ca. 70 cm lang, med tveægget klinge og simpel hånd- og parerbøjle kun prydet med nogle vulster, blommeformet knap. 1925 hang de i våbenhuset, nu på skibets sydvæg, i indgangsfaget.

**Signaltrompet*, bygget 1680 af Wolff Birkholtz, Nürnberg, af messing. Fundet i Mariager fjord ved Hadsund, sidenhen ophængt i kirken. 1865 foræret til Nationalmuseet, 1899 deponeret i Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling.⁶¹

På kirkegården findes syd for kirken et gravsted heget af enkelt *støbejernsgitter*, som på grund af niveauets hævnings kun har halvdelen af oprindelig højde.

KILDER OG HENVISNINGER

Ved embedet. Kirkeprot. 1925-19(77). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Præsteindberetning ved P. Søeborg 1809, indberetninger 1892 (klokker), Aage H. Mathiesen 1894 (bygning), P. Hauberg 1894 (inventar), Jacob Kornerup 1898-99 (kalkmalerier), M. Mackeprang o. 1906 (inventar), Harald Munk 1938 (prædikestol), N. J. Termansen 1946 (alter og krucifiks), Marinus Andersen 1947 (restaurering), Einar V. Jensen 1951 (alterbord og krucifiks), Egmont Lind 1952 (kalkmalerier), Hugo Johannsen 1977 og 1979 (bygning), Marie-Louise Jørgensen 1977 (inventar), to usigrede og udaterede bygningsbeskrivelser. - Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktionen afsluttet november 1981.

Tegninger. *NM2*. Plan ved Aage H. Mathiesen 1894. - Syv akvareller af kalkmalerier ved Jacob Kornerup 1898. - Plan ved Mogens Brahe 1960.

Notebøger. *NM2*. Jacob Kornerup VIII, 75ff. — V. Hermansen 1929.

¹ DiplDan. DaRigBr. 2. rk. V, nr. 309.

² Roskildebispens jordebog s. 164.

³ Landebogen s. 145.

⁴ Kronens Skoder II, 262.

⁵ *NM6*. Fundprot. VI, nr. 1967; Jørgen Steen Jensen: Mønter fra kirkegulvene i det gamle Holbæk amt, i *ÅrbHolbæk* 1977, s. 120.

⁶ Udvidelsen var gennemført inden 1898, sml. fot. i *NM2*.

⁷ Den gamle kirkegårds østmur syd for portalen er fornyet samtidig med en af udvidelserne. 1965 (note

50) genopførtes ca. 20 m af sydturen, ca. 10 af den østre.

⁸ 1826 hedder det, at »den halve kirkeport må istandsættes«, og 1846 ønskedes en restaurering af kirkeporten (note 26).

⁹ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1661-72.

¹⁰ På fotografi fra 1898 ses kapellet endnu ikke.

¹¹ 1863 (note 26) manglede kirken forov. 1935 (note 50) ønskedes et forov af stenbro langs korets nordside, og 1938 hedder det, at terrænet skal planeres i syd, så det skræner fra kirken, ligesom det skal brolægges.

¹² På koret måler 10 skifter 90 cm, på skibet 104,4 cm.

¹³ Denne placering, som er overordentlig sjælden i enskibede romanske kirker, kendes derimod fra andre af de talmæssigt begrænsede landsognekirker fra gotisk tid: Kappel, Fæmø, Askø (DK. Maribo s. 308, 883, 896) og Avnsø, jfr. Jørgen Ganshorn: Aunsøgård og Aunsø kirke, i ÅrbHolbæk 1981, s. 47-65.

¹⁴ Et tidligt eksempel på denne blændingskomposition, som har gyldighed langt ned i 1400'erne, er Freerslev (DK. Sorø s. 582).

¹⁵ De benyttede teglsten er af en lysere farve, nærmest orange-gule, regnet fra et smalt afsæt i tagfodshøjde, synligt fra korloftet. Det omtalte afsæt, der er fremkommet ved en let tilbagerykning af taggavlen er kun synlig i søndre halvdel, hvor man udvendigt har affaset murkronens fremspringende kant, formentlig af hensyn til det nedsivende vand.

¹⁶ Dette spring er også synligt i selve kirken, jfr. fig. 4.

¹⁷ Taggavlen er ikke nødvendigvis samtidig med forhøjelsen af flankemurene; men samhörigheden bestrykes gennem murværkets tekniske fællespræg (meget skødeløst).

¹⁸ En beslægtet komposition er benyttet i Undløse kirkes våbenhusgavl (s. 360).

¹⁹ På grund af denne blokering har man udvidet åbningen nedadtil for på denne måde at give adgang til korloftet.

²⁰ Træcylindren, der er højere end hvælvet tykkelse, har foroven falsket mundingsrand, som om den havde været beregnet til at lukke med låg.

²¹ Vestvinduet var i brug, da man beskrev kirken 1894 (jfr. fot. i NM2), mens man for sydsidens vedkommende konstaterede et »tilmuret spidsbuet vindue i spidsbuet blænding«.

²² Jfr. f.eks. Udby og Hørby (s. 471, 494) samt Tuse og Kundby.

²³ Jfr. Hugo Johannsen: På sporet af en vestsjællandsk muremester fra 1500'ernes første årtier, i Strejflys over Danmarks Bygningskultur. Festskrift til Harald Langberg, 1979, s. 107.

²⁴ I Grandløse (s. 207) finder man den nærtbeslægtede blændingsgavl på tårnet, der tillige har gesims af

udkraget savskifte. I beskrivelsen af Grandløse er tårnbyggeriet dateret til tidsrummet o. 1500-25, men den stærke betoning af det vertikale i blændingskompositionen og den atypiske teknik i savskiftet tyder på, at tiden er endnu mere fremrykket mod den egentlige renæssance. Et led som korsfrisen kendes fra Skelskørs gamle latinskole (o. 1550) og korgavlen i Sønder Bjærge (DK. Sorø s. 241, 915).

²⁵ 1848 (note 26) fremsattes ønske om, at et vindue i nord og et i syd måtte blive repareret.

²⁶ LA. Tuse og Merløse hrdr.s provsti: 1824-1900. Synsforretningsprot.

²⁷ Jfr. skrivelse fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 22. april 1899. Dommedagsbilledets hvelvedesfremstilling har virket for drastisk på de gejstlige myndigheder, som gennem Kultusministeriet havde indhentet nærmere oplysninger om billedet i form af en skitse, udført af Kørnerup ved supplerende besøg 4. nov. 1898 (fig. 7). På dette grundlag gav ministeriet 22. april tilladelse til restaurering, dog med undtagelse af dommedagsbilledet. Det lykkedes dog Kørnerup gennem Nationalmuseets direktør at opnå et kompromis, som gik ud på at bibeholde Verdensdommeren og de to basunblæsende engle, mens Maria og Johannes samt himmel og hvelvede overhvidtedes. De herved fremkomne lakuner i kompositionen udfyldtes med blomsterornamentik svarende til det øvrige baggrundsfyld.

²⁸ Et lignende forhold kendes også fra udsmykningen i Undløse (s. 373).

²⁹ F.eks. Hellevad i Skåne og Dybe kirke (Ringkøbing amt, Vandfuld hrdr.).

³⁰ »Surgite nit ... iudicium dei«.

^{30a} Anne Riising har venligst foreslået nærværende læsning og supplerings af den fragmentariske indskrift.

³¹ F.eks. Israhel van Meckenem (ca. 1445-1503).

³² Kirkerne ligger i Ods, Skippinge og Tuse hrdr.

³³ Et udtryk for den især efter reformationen så stærkt betonedede opstandelsestro.

³⁴ Ved denne lejlighed måtte postamentets fodliste helt fornyes.

³⁵ DK. Sorø s. 463 med fig. 5.

³⁶ Jfr. indb. ved Einar V. Jensen.

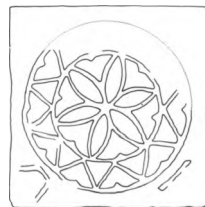

Fig. 29. *Flise (s. 567). 1:5. Tegnet af Birgit Als Hansen 1982. Holbæk Museum. - Tile.

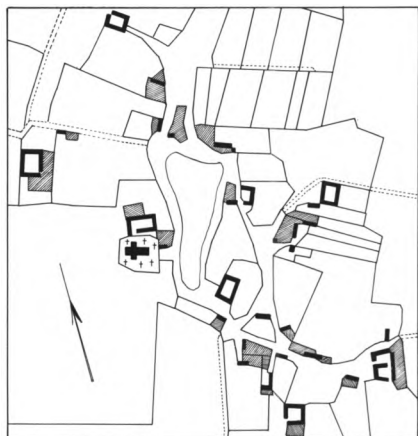

Fig. 30. Landsbyplan 1806. - *Village map 1806.*

³⁷ Ved restaureringen 1949 sås, at den oprindelige krone havde været udført af træ, selve kroneringen skåret i eet med hovedet og med tre ibladede krone-takker, hvoraf en rest bevaret på hovedets venstre side. I sin artikel: Middelalderlige kirkelige Monumenter, i *ÅrbOldkHist.* 1907, s. 44-56, nævner M. Mackeprang i afsnittet »Afvigende Krucifiksformer« det i Gislinge som eksempel på en overgangsform mellem ung- og sengotik, hvor kronen dog er af fyr og altså ikke oprindelig.

³⁸ DK. Sorø s. 1038 med fig. 8-10 og Frborg. s. 1545 med fig. 15-16.

³⁹ Inden restaureringen 1949 var adskillige brud såvel på krop som på ben søgt afhjulpnet ved fastsømning af træstumper på bagsiden.

⁴⁰ DK. Frborg. s. 1029 med fig. 16 og Sorø s. 732.

⁴¹ Jfr. SvK. 125, s. 128ff. med fig. 124-125 og 142-145, samt Johnny Roosval: Triumfkrucifixet i Stånga, i *Gotländskt Arkiv* 1930, s. 3-23.

⁴² Det nævnes i indberetning 1894.

⁴³ Ved en undersøgelse 1946 fandt Einar V. Jensen følgende farvelag: Underst rester af en antagelig oprindelig staffering på tynd kridtgrund; felterne var helt afrensede, på profilled iagttoges guld samt rød og sort farve. Derover et farvelag hovedsagelig bestående af grå, rødlilla og gullig farve.

⁴⁴ Sml. M. Mackeprang: Vore ældste Alterkalke, i *ÅrbOldkHist.* 1906, s. 75-92. Gislingekalkens form svarer til den her gengivne fra Alstrup i Vendsyssel.

Se endvidere: Aron Andersson: *Silberne Abendmahlsgeräte in Schweden aus dem XIV. Jahrhundert*, 1-2, Stockholm 1956.

⁴⁵ Jfr. f.eks. en alterkalk fra Sandesneben, nu i St. Annen Museum, Lübeck, der anses for at være udført kirkens indvielsesår 1314, afbildet i *Kirchliche Kunst des Mittelalters und der Reformationszeit*. Lübecker Museums kataloge I herausgegeben von Wulf Schadendorf 1981. St. Annen Museum. Kat. nr. 252. - Som eksempel på en fod med tunger, der dog ikke når helt ud til kanten, kan nævnes Børsa kalk fra o. 1250 (i Kunstindustrimuseet i Oslo) og samtidig kalk fra uidentificeret bispegrav i York Minster, jfr. J. Braun: *Das christliche Altargerät in seinem Sein und seiner Entwicklung*, München 1932. Hvad angår knoppens ornamentik kan henvises til J. H. Bertels: *Het Ornament in de Edelsmeedkunst*, Zeist 1964, fig. 1-2.

⁴⁶ Mackeprang: Døbefonte s. 93-94, 104 og 406. Vedr. palmetteornamentet se endvidere DK. Sorø s. 326, C. M. Smidt: *Roskilde Domkirkes middelalderlige Bygningshistorie*, 1949, s. 43f. og O. Norn: *Rhinlandsk Stil paa Sjælland*, i *Nordisk medeltid*. *Konsthistoriska studier tillägnade Armin Tuulsee*, Stockholm 1967, s. 102f.

⁴⁷ Larsen: Holbæk 2, s. 89.

⁴⁸ 1906 var stolen egetræsmalet.

⁴⁹ Larsen: Holbæk 2, s. 89: Stolene med lægter og uden døre, hvorefter må antages, at de er fjernet få år tidligere.

⁵⁰ Ved embedet. Kirkeprot. 1925-19(77).

⁵¹ LA. Holbæk amts provsti. 1808-24. Synsforretn.

⁵² DK. Præstø s. 695 og Sorø s. 547.

⁵³ Fra flere kirker haves oplysning om to blokke, f.eks. Udby (s. 480 med note 46), hvor en blok 1899 flyttedes fra sin plads i koret op på loftet og Stigs Bjergby (Tuse hrd.).

⁵⁴ Jfr. ældre fot. i NM2.

⁵⁵ 1925 nævnes to elektriske lysekroner i skibet (note 50).

⁵⁶ Uldall, s. 92.

⁵⁷ DK. Præstø s. 186 og Kbh. Amt s. 1175, fig. 9.

⁵⁸ Den ene af Hørve kirkes klokker, fra 1591, er støbt til Sandby (DK. Præstø s. 702 har ikke kendskab til denne klokke, men en fra 1584).

⁵⁹ DK. Frborg. s. 2274 med fig. 28.

⁶⁰ RA. Rgsk. ældre end 1559. Fortegnelse over indkrævede klokker.

⁶¹ Inv. nr. 22289. Instrumentet er i meget dårlig stand, men er bemærkelsesværdigt ved tilsyneladende at have bevaret sit originale mundstykke.